
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

Studia Pedagogiczne z. 27
Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 10

EWA FILIPIAK

FUNKCJE JĘZYKA

“... funkcje (...) znajdują swe odbicie w samej strukturze języka, a proces przyswajania języka przez dziecko jest nim przesycony”.

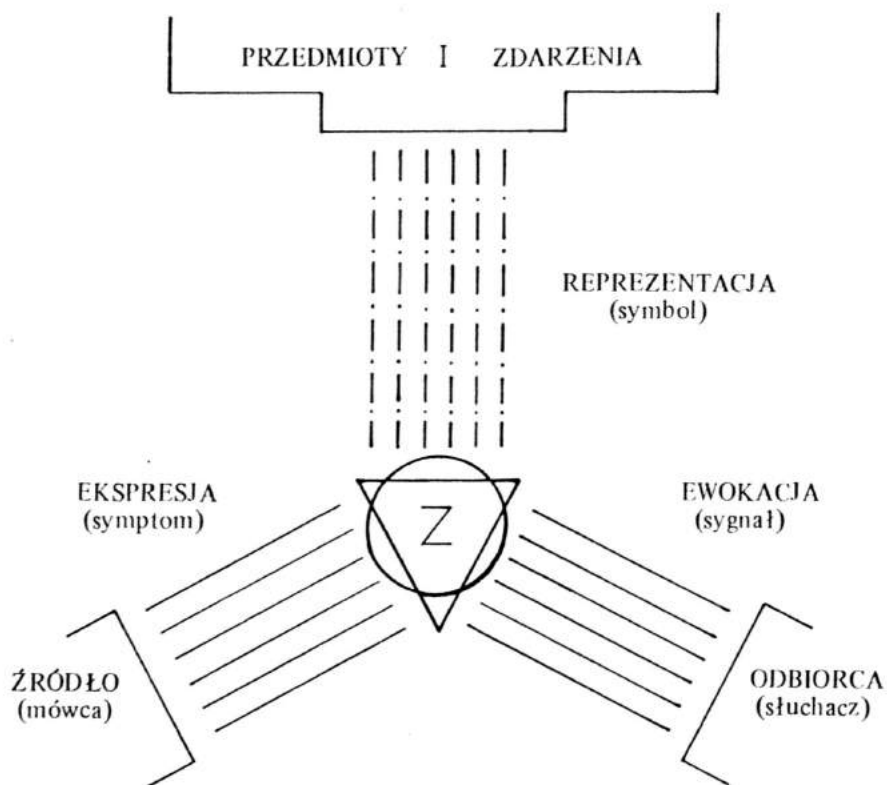
J.S. Bruner¹

Język traktowany jako kod i system konwencjonalnych reguł, stanowiących podstawę tworzenia i rozumienia wypowiedzi językowych, spełnia także określone funkcje uwarunkowane społecznym kontekstem jego użycia. M.A.K. Halliday wyraźnie wskazuje na dwojakie znaczenie terminu “funkcja”.² Określenie M.A.K. Hallidaya “funkcje w obrębie struktury” odnosi się do kombinacji jednostek strukturalnych na wyodrębnionych płaszczyznach struktury języka. W takim ujęciu “funkcjami w obrębie struktury będą: funkcja dystynktywna, funkcja semantyczna, funkcja syntaktyczna I i funkcja syntaktyczna II” (wg terminologii Adama Heinza).³ Drugie znaczenie terminu “funkcja” zawarte w określeniu “funkcje języka”, dotyczy problemu praktycznego zastosowania języka w sytuacji komunikacji werbalnej. Tworzenie i przekazywanie komunikatu językowego odbywa się w kontekście pewnych zależności, w określonym celu.

Zazwyczaj w każdym komunikacie słownym można wyróżnić wiele funkcji. Według Romana Jakobsona w danym momencie czasowym jednak tylko jedna z nich jest funkcją dominującą, kształtującą charakter i strukturę słowną komunikatu.⁴

1. Klasyczny podział funkcji językowych wg K. Bühlera

W literaturze wymienia się wiele propozycji różnych ujęć funkcji języka (np. P. Guiraud, R. Jakobson, T. Milewski, L. Zawadowski, M.A.K. Halliday) wyodrębnionych w odniesieniu do ustalonych schematów komunikowania się. Inspirujący dla autorów owych koncepcji był model pola językowego opracowany przez K. Bühlera (por. Rys. 1).

Rys. 1 Model pola językowego K. Bühlera

(Źródło: org. H. Horman 1971, s. 19, cyt. za I. Kurcz, s. 33)

Istotnymi elementami tego pola są: nadawca (mówca), odbiorca (słuchacz) i przedmioty lub zdarzenia przedstawione w wypowiedzi (w tym schemacie znak językowy Z oznacza wypowiedź). Konkretna wypowiedź rozpatrywana w kontekście wyodrębnionych elementów pola pełni odpowiednio określone funkcje.

Zdaniem K. Bühlera istnieją trzy zasadnicze rodzaje funkcji: ekspresyjna, ewokacyjna i przedstawieniowa (reprezentacyjna). Funkcję ekspresyjną

wypowiedź pełni w relacji z mówcą. W wypowiedzi symptomem tej funkcji będzie uzewnętrznianie postawy "ja" mówiącego wobec przedmiotu wypowiedzi, uwidocznione w werbalnym wyrażaniu jego stanów psychicznych i uczuć (por. tab. 3). W stosunku do słuchacza wypowiedź pełni natomiast funkcję ewokacyjną, wywołuje subiektywne reakcje odbiorcy, odczucia, pobudza wyobraźnię, wpływa na określone zachowanie i postępowanie słuchacza. Funkcji ewokacyjnej w innej terminologii odpowiadają określenia: konatywna, impresywna, apelatywna (por. tab. 3). Trzecia z wyróżnionych przez K. Bühlera funkcji, funkcja reprezentatywna (przedstawieniowa) pojawia się w relacji: wypowiedź - rzeczywistość pozajęzykowa. Wypowiedź pełniąc funkcję reprezentatywną jest "symbolem" przedstawianych przedmiotów i zjawisk, faktów i stanów⁵ (por. tab. 3).

Określone przez K. Bühlera funkcje były oryginalnym jego wkładem do teorii języka.

2. Klasyfikacja funkcji językowych wg R. Jakobsona

Schemat funkcji i teorię komunikacji językowej K. Bühlera zmodyfikował i rozwinął R. Jakobson, który przedstawił następujący model aktu komunikacji: "N a d a w c a kieruje k o m u n i k a t do o d b i o r c y . Aby komunikat był efektywny, musi on być zastosowany do k o n t e k s t u (czyli musi coś oznaczać), kontekstu uchwytnego dla odbiorcy i albo zwerbalizowanego, albo takiego, który da się zwerbalizować; dalej konieczny jest k o d w pełni lub przynajmniej w części wspólny dla nadawcy i odbiorcy (...), na koniec musi istnieć k o n t a k t - fizyczny kanał i psychiczny związek między nadawcą a odbiorcą, umożliwiające im obu nawiązanie i kontynuowanie komunikacji"⁶ (por. Rys. 2).

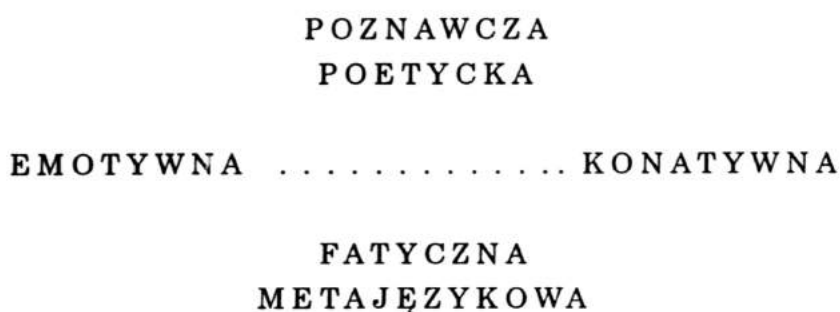

Rys. 2. Schemat komunikacji językowej wg R. Jakobsona

(Źródło: *Poetyka w świetle językoznawstwa. W: W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, Warszawa PIW 1989, s. 81)

Przyjmując za podstawę powyższy układ konstruktywnych czynników, charakterystycznych dla aktów mowy, R. Jakobson określił funkcje języka. Stwierdzając, że "każdy z tych sześciu czynników determinuje inną funkcję języka"⁷ schematowi czynników przyporządkował odpowiednio schemat funkcji.

Trzy wyróżnione przez R. Jakobsona funkcje są zgodne z ujęciem K. Bühlera tj. funkcja emotywna, poznawcza i konatywna. Pozostałe trzy funkcje tj. funkcja poetycka, metajęzykowa i fatyczna zostały wyodrębnione ze względu na uzupełnienie schematu komunikacji językowej dodatkowymi czynnikami.

Rys. 3. Schemat funkcji języka wg R. Jakobsona

(Źródło: *Poetyka ...*, tamże, s. 98)

Szczególnie interesujące z punktu widzenia funkcjonalnej interpretacji struktury wypowiedzi i jej efektywności jest wyróżnienie funkcji metajęzykowej i poetyckiej (por. tab. 3).

Funkcja metajęzykowa staje się dominującą i istotną funkcją wypowiedzi wtedy, gdy wypowiedź nadawcy lub odbiorcy jest zorientowana na kod (system językowy), który występuje jako przedmiot konkretnych wyjaśnień czy też komentarzy. Często stosowane nieświadomie operacje metajęzykowe są integralną częścią językowej aktywności człowieka.⁸ Obserwacje rosyjskich badaczy A.N. Gwozdiewa i K.I. Czukowskiego, na które powołuje się R. Jakobson⁹ wskazują, jak wielkie znaczenie mają operacje metalingwistyczne dla twórczego przyswajania języka ojczystego przez dzieci w wieku przedszkolnym. Rozwój językowy dzieci dokonuje się przez interpretację danego znaku językowego, poznawanie homonimicznych i synonimicznych znaków, operacje metajęzykowe dokonywane na słowach i strukturach składniowych oraz fonologicznych przez obserwację i porównywanie słów i zdań pod względem brzmienia, kształtu i znaczenia.¹⁰

Zdaniem R. Jakobsona, "postępy językowe dziecka zależą od jego zdolności do rozwinięcia metajęzyka tj. od zdolności porównywania znaków werbalnych i mówienia o języku".¹¹

Stylistyczny kształt wypowiedzi w praktyce językowej jest jednak uzależniony od funkcji poetyckiej. Funkcja ta - wprowadzona przez R. Jakobsona i uznana przez niego za najbardziej złożoną, decyduje o oryginalności wypowiedzi. Funkcja poetycka przejawia się w nastawieniu wypowiedzi nad swoją własną organizację, na wewnętrzny układ elementów zarówno w planie wyrażania, jak i w planie treści. Dbłość o formę i styl wypowiedzi (wyznaczniki tej funkcji) polega na kompleksowym, celowym i świadomym posługiwaniu się wszystkimi czterema poziomami języka: poziomem fonicznym (dźwiękowym), leksykalnym (zasobem słownictwa) morfologicznym (formami fleksyjnymi i słowotwórczymi) oraz składniowo-intonacyjnym. Na cechy stylistyczne komunikatu wpływa ukierunkowanie funkcji poetyckiej także na stosunki i zależności między jednostkami różnych poziomów. Sposób sformułowania komunikatu i jego konstrukcja wywołują u odbiorcy określone przeżycia estetyczne.

Modyfikując klasyczny schemat funkcji K. Bühlera i wyłaniając m.in. funkcję poetycką, R. Jakobson zwrócił uwagę na problem subiektywnego sposobu posługiwania się językiem.

Każdy człowiek konstruuje wypowiedź we właściwy dla siebie sposób korzysta z podstawowych zabiegów w postępowaniu językowym tj. wyboru i kombinacji.¹² Funkcja poetycka w ujęciu R. Jakobsona uzasadnia istotną cechę normalnego zachowania językowego, jaką jest wg N. Chomsky'ego innowacja, subiektywne formowanie nowych zdań i nowych układów słownych.¹³

3. Socjolingwistyczna koncepcja klasyfikacji funkcji języka

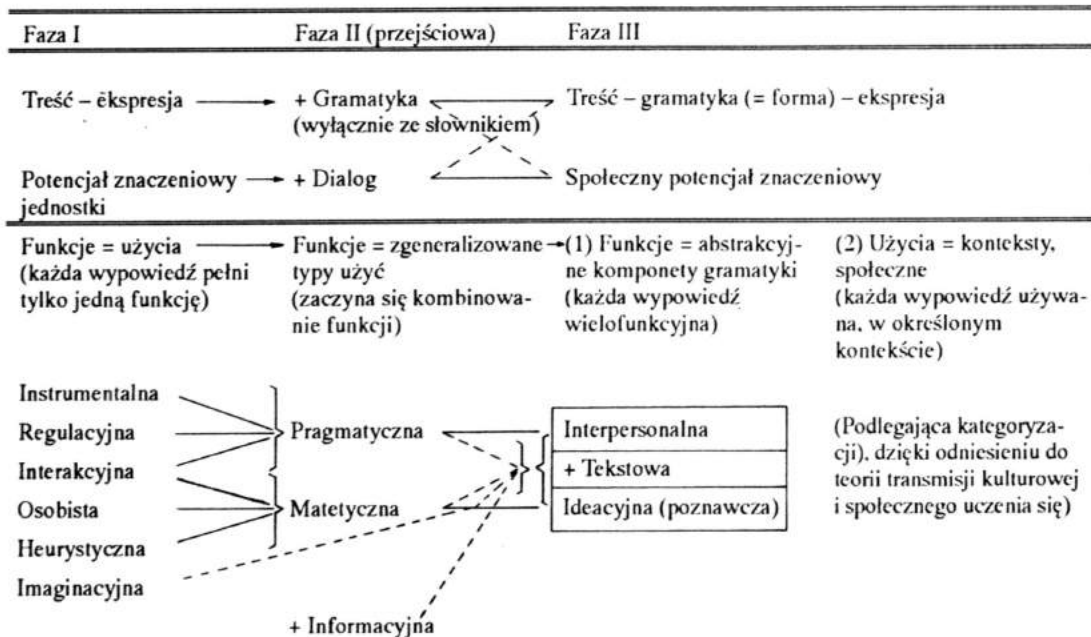
wg M.A.K. Hallidaya

M.A.K. Halliday przedstawił inny, funkcjonalny opis języka. Zbiór wyszczególnionych przez niego funkcji jest nie tylko wykazem możliwych sposobów użycia języka, lecz także systemem funkcji w ujęciu rozwojowym.¹⁴ M.A.K. Halliday stawiając pytanie "Co dziecko umie już robić za pomocą języka?" we wczesnym okresie jego opanowania oraz analizując organizację języka dorosłego w kategoriach funkcjonalnych wyróżnił trzy fazy rozwoju języka (por.tab. 3, Halliday).¹⁵ Każda z elementarnych funkcji, które dziecko opanowuje w I fazie rozwoju języka wyznacza pewien zakres znaczeń i pozwala mu na zaspokojenie określonych potrzeb.

Tabela 1. Funkcje języka

Funkcja języka	Potencjał znaczeniowy danej funkcji	Realizowana potrzeba
instrumentalna	“Chcę”	potrzeba materialna w zakresie dóbr i usług
regulacyjna	“Rób, co ci każe”	potrzeba sprawowania kontroli nad zachowaniem innych osób
interakcyjna	“Ty i ja”	potrzeba nawiązania i podtrzymania kontaktu z osobami znaczącymi
osobista	“To ja”	potrzeba wyrażania własnej indywidualności i samoświadomości
heurystyczna	“Powiedz mi dlaczego”	potrzeba rozwiązania problemów tworzonych w świetle własnych spostrzeżeń
imaginacyjna	“Wyobraźmy sobie, że”	potrzeba kreowania własnego środowiska, kontekstu dźwięków lub znaczeń, które mogą być źródłem narracji, poezji, pieśni

(Źródło: opracowano na podstawie: M.A.K. Halliday: *Uczenie się znaczeń*)

Tabela 2. Funkcjonalna interpretacja rozwoju języka

(Źródło: M. A. K. Halliday: *Uczenie się znaczeń*. W: G. W. Shugar i M. Smoczyńska (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980 s. 548)

Funkcjonalny system pierwotnych zastosowań języka obejmuje proste, nie powiązane ze sobą regulacyjne, instrumentalne, interakcyjne itp. użycia języka, pozbawione formy językowej pośredniczącej między obecną treścią a ekspresją. Opanowanie wielowarstwowego i wielofunkcyjnego języka dorosłych jest możliwe po przejściu przez fazę II. Reinterpretacja pojęcia funkcji, która dokonuje się na tym etapie prowadzi do abstrakcyjnego rozumienia funkcji językowych.

Generalizacja typów użyć i kombinowanie funkcji charakterystyczne dla tej fazy rozwoju języka prowadzi do wyodrębnienia funkcji matetycznej i pragmatycznej. Funkcja matetyczna jest syntezą funkcji osobistej i heurystycznej. Dziecko posługując się tą funkcją uczy się nowych znaczeń, inicjuje postępy w zakresie słownictwa i struktury. Nabywanie nowych znaczeń odbywa się przez obserwację zjawisk wewnętrznych i odtwarzanie ich za pomocą słów. Tak rozumiana funkcja matetyczna może być traktowana synonimicznie w odniesieniu do funkcji meta-językowej w ujęciu R. Jakobsona (por. tab. 3).

Postawione przez M.A.K. Hallidaya, w odniesieniu do analizowanej funkcji matetycznej, pytanie: "Dlaczego dziecko uczy się nowych wyrazów?" uzyskuje komplementarna odpowiedź w zjawisku nazwanym przez R. Jakobsona "monologiem w łóżku". Dziecko leżąc samo w łóżku, ćwiczy wszystko, co posiada w swoim artykulacyjnym repertuarze: dźwięki, znaczenia, budowę zdań i odmianę słów, używając wciąż nowych wersji. R. Kohnstamm, powołując się na badania Schaerlaekensa w tym zakresie, przytacza jeden z takich monologów: "Okręciki płyną po morzu, okręciki pływały wszędzie po całym morzu, popłyniesz ze mną okręciku? Hallo, okręciki płyną po morzu, Gerrit płyniesz ze mną, tak, mówi Gerrit, to wsiadaj do łódki, naprzód, pływamy po morzu, po szerokim morzu, okręty pływają po morzu, gęsi pływają po morzu, płyniesz ze mną".¹⁶ Porównanie przez dziecko słów i zdań pod względem brzmienia, kształtu i znaczenia na przykładzie tego monologu, wskazuje, że dziecko nie przyjmuje biernie języka mówionego dorosłych, ale stara się go analizować i "studiować".

Istotne znaczenie ma także funkcja pragmatyczna, która jest syntezą funkcji instrumentalnej, regulującej i interakcyjnej. Dziecko posługując się funkcją pragmatyczną wchodzi w interakcje z otaczającą rzeczywistością społeczną, wpływa na ludzi i przedmioty manipulując nimi.

Posługując się w komunikacji werbalnej funkcją matetyczną i pragmatyczną dziecko stopniowo opanowuje gramatykę języka, wprowadzając do systemu językowego pomiędzy treść a ekspresję poziom formy językowej. Istotny w tym zakresie jest udział zintegrowanej funkcji matetycznej.

Potencjalny zasób gramatyczny języka dziecko intensyfikuje ucząc się dialo-

gu, gdy podejmuje i wyznacza role językowe w zabawach tematycznych oraz w różnych sytuacjach interakcyjnych z dorosłymi. Aktywność językowa oparta na dyskursie inspiruje dziecko do pełnego uczestnictwa językowego.

Symptomami zbudowania wielowarstwowego systemu językowego jest stałe rozszerzanie potencjału znaczeniowego, opanowanie podstawowych norm gramatycznych, stosowanie dialogu i w konsekwencji konstruowanie wypowiedzi wielofunkcyjnej (pluralizm funkcjonalny).

W dojrzałym systemie językowym M.A.K. Halliday wyróżnił trzy makrofunkcje: ideacyjną, interpersonalną, tekstową.

Wyodrębnione funkcje - interpersonalna i ideacyjna - nie są synonimami określeń funkcji pragmatycznej czy matetycznej, jak wynikałoby to z tabeli 2. M.A.K. Halliday podkreśla abstrakcyjny charakter rozróżniania tych funkcji, nazywając je funkcjonalnymi komponentami gramatyki, czy też ideacyjnym i interpersonalnym obszarem potencjału znaczeniowego.

Złożona funkcja ideacyjna jest efektem podmiotowego samookreślenia językowego dziecka. Spełniając tę funkcję człowiek nadaje wypowiedzi własną interpretację świata zewnętrznego i wewnętrznego, wyraża określone treści przez pryzmat własnych doświadczeń i wyobrażeń.

Funkcja interpersonalna w procesie komunikowania, w konkretnej sytuacji interakcyjnej, wyznacza społeczne role nadawcy i odbiorcy, wyraża postawy, pragnienia i sądy uwidocznione w wypowiedzi.

Funkcją kreującą wypowiedź jest funkcja tekstowa, która staje się narzędziem realizacji funkcji interpersonalnej i ideacyjnej.

Można założyć, że funkcja tekstowa jest funkcją porządkującą i determinującą ostateczne wybory materiału językowego (leksykalno-gramatyczne) związane z realizacją określonej funkcji przekazu językowego. Funkcja tekstowa tak rozumiana pełniłaby rolę zbliżoną do funkcji poetyckiej w ujęciu R. Jakobsona (por. tab. 3).

Tabela 3. Funkcje wypowiedzi językowej

Rodzaj funkcji wg R. Jakobsona	Rodzaj funkcji wg innych koncepcji	Istota funkcji	Werbalne wskaźniki funkcji obecne w wypowiedzi językowej
poznawcza	przedstawieniowa wg Bühlera K.	<ul style="list-style-type: none"> – nastawienie wypowiedzi na kontekst – powiadamianie o zjawiskach i przedmiotach spostrzeganych przez człowieka (nadawcę komunikatu) w otaczającej rzeczywistości pozajęzykowej 	<ul style="list-style-type: none"> – dobór słownictwa i materiału leksykalnego, wspólnego dla określonej społeczności językowej, pozwalającego odbiorcy na zorientowanie się w treści i temacie przekazywanych informacji – trafne, jednoznaczne określenia – zwięzła, logiczna składnia
konatywna	ewokacyjna impresywna apelatywna wg Bühlera K.	<ul style="list-style-type: none"> – nastawienie wypowiedzi na odbiorcę – wywołuje subiektywne odczucia u odbiorcy, pobudza jego wyobraźnię, wpływa na jego określone zachowania 	<ul style="list-style-type: none"> – dobór słownictwa, które w bezpośredni sposób wywołuje określone reakcje u odbiorcy – różnicowanie wypowiedzi przez akcent, iloczasy i intonację – stosowanie formy gramatycznej wołacza i trybu rozkazującego, a u środków składniowych – inwokacji
emotywna	ekspresywna wg Bühlera	<ul style="list-style-type: none"> – nastawienie wypowiedzi na nadawcę – uzewnętrznienie "ja mówiącego" wobec przedmiotu wypowiedzi – ujawnienie przez nadawcę własnych stanów psychicznych 	<ul style="list-style-type: none"> – na płaszczyźnie fonetycznej → operowanie akcentem i intonacją – na płaszczyźnie morfologicznej → użycie właściwego trybu – na płaszczyźnie leksykalnej → używanie słów nacechowanych emocjonalnie i przekształceń słowotwórczych wyrazów (zdrobnienia, zgrubnienia itp.) – na płaszczyźnie semantycznej → stosowanie elipsy, inwersji itp. – wykorzystanie w przekazywaniu komunikatu elementów brzmieniowych: barwy głosu, tempa, siły wydechu – częste wykrzyknienia sygnalizujące: przestrasz, podziw, radość, gniew

Rodzaj funkcji wg R. Jakobsona	Rodzaj funkcji wg innych koncepcji	Istota funkcji	Werbalne wskaźniki funkcji obecne w wypowiedzi językowej
fatyczna		– nastawienie wypowiedzi na nawiązanie lub podtrzymanie kontaktu z odbiorcą	– wypowiedź zdominowana jest przez krótkie komunikaty pobudzające uwagę współmówcy lub sprawdzające jego uwagę typu "hallo", "czy mnie słyszysz", "uhm" itp. – częste dialogi, których zadaniem jest przedłużenie komunikacji
metajęzykowa		– wypowiedź ukierunkowana na kod – system językowy staje się przedmiotem konkretnych wyjaśnień i komentarzy	– porównanie słyszanych słów i zdań pod względem brzmienia, kształtu i znaczenia w monologu i dialogach – interpretację danego znaku językowego (subiektywne) – poznawanie homonimów i synonimów na słowach i strukturach składniowych "Nie wiem co przez to rozumiesz"
poetycka		– nastawienie wypowiedzi na swoją własną organizację – wywoływanie u odbiorcy przeżyć estetycznych przez sposób sformułowania treści komunikatu i przez jego konstrukcję	– dbałość o formę i styl wypowiedzi uwidacznia w świadomym posługiwaniu się czterema poziomami języka: fonicznym, leksykalnym, morfologicznym i składniowym – bogactwo i różnorodność stosowanych środków semantycznych i składniowych – specyficzna, oryginalna organizacja rytmiczna i brzmieniowa wypowiedzi

Źródło: opracowano na podstawie Halliady M.A.K.: *Uczenie się znaczeń*. W: Shuqar G.W. i Smoczyńska M.: *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980; Jakobson R.: *Poetyka w świetle językoznawstwa*; Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa PIW 1989.

4. Podsumowanie

Przedstawione wyżej poglądy inspirują do sformułowania następujących spostrzeżeń:

1. Termin "funkcja" na gruncie lingwistyki ma dwojakie znaczenie: "funkcja w obrębie struktury" i "funkcja języka".

2. Funkcjami w obrębie struktury są funkcje:
dystynktywna, semantyczna, syntaktyczna I i syntaktyczna II.
3. W każdym komunikacie słownym można wyróżnić wiele funkcji, ale tylko jedna w danym momencie i sytuacji jest funkcją dominującą tzn. kształtującą charakter i strukturę słowną całego komunikatu.
4. Inspirujący dla autorów różnych koncepcji podziału funkcji języka był tradycyjny model pola językowego według K. Bühlera.
5. Wyodrębnione funkcje są tylko częściowo zbliżone w przypadku klasyfikacji K. Bühlera i R. Jakobsona:
 - a) funkcja ekspresywna = emotywna
 - b) funkcja ewokacyjna = konatywna
 - c) funkcja przedstawieniowa = poznawcza
 R. Jakobson wyróżnił poza tym funkcje: metajęzykową, poetycką i fatyczną.
6. M.A.K. Halliday wyodrębnił wiele funkcji, które nie tyle stanowią pewien zbiór funkcji, co tworzą zwarty system funkcjonalny i to w ujęciu rozwojowym.
7. W dojrzałym systemie językowym M.A.K. Halliday wyróżnił trzy makrofunkcje: ideacyjną, interpersonalną i tekstową.
8. Najbardziej istotną dla rozwoju aktywności językowej dziecka jest funkcja metajęzykowa (R. Jakobson).
W klasyfikacji M.A.K. Hallidaya odpowiednikiem tej funkcji jest funkcja matetyczna.
9. Stylistyczny kształt wypowiedzi w praktyce językowej uzależniony jest od funkcji poetyckiej (por. tab. 3).
10. Wyodrębniona przez M.A.K. Hallidaya funkcja tekstowa, nadrzędna w stosunku do funkcji ideacyjnej i interpersonalnej, jest jednocześnie funkcją porządkującą i determinującą ostateczne wybory materiału językowego. Pełni zatem rolę podobną do funkcji poetyckiej w ujęciu R. Jakobsona.

PRZYPISY

- ¹ J.S. Bruner: *Ontogeneza aktów mowy*. W: G.W. Shugar i M. Smoczyńska (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980, s. 484
- ² M.A.K. Halliday: *Uczenie się znaczeń*. W: G.W. Shugar i M. Smoczyńska (red.): *Badania...*, tamże, s. 520
- ³ A. Heinz: *Język i językoznawstwo*. Warszawa PWN 1988, s. 71
- ⁴ R. Jakobson: *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, Warszawa PIW 1989, s. 82

- ⁵ I. Kurcz: *Psycholingwistyka*. Warszawa PWN 1978, s. 32-33 A. Heinz: *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa PWN 1978, s. 295-297
- ⁶ R. Jakobson: *W poszukiwaniu...*, tamże, s. 81
- ⁷ R. Jakobson: tamże..., s. 82
- ⁸ R. Jakobson: *Metajęzyk jako problem językowy*. W: *W poszukiwaniu...*, t. 1, Warszawa PIW 1989 s. 382
- ⁹ R. Jakobson: *Metajęzyk...* tamże, s. 387-388
- ¹⁰ R. Jakobson: *Metajęzyk...* tamże
- ¹¹ R. Jakobson: *Komunikacja werbalna*. W: *W poszukiwaniu...*, t. 1, tamże, s. 369
- ¹² R. Jakobson: *Poetyka w świetle językoznawstwa*. W: *W poszukiwaniu...*, t. 2, tamże, s. 88
- ¹³ N. Chomsky: *Teoria lingwistyczna*. W: B. Stanosz (red): *Język w świetle nauki*. Warszawa Czytelnik 1980, s. 38-39
- ¹⁴ M.A.K. Halliday: *Uczenie się znaczeń...* tamże
- ¹⁵ M.A.K. Halliday: tamże
- ¹⁶ R. Kohnstamm: *Praktyczna psychologia dziecka*. Warszawa WSiP 1989, s. 230

BIBLIOGRAFIA

- Benveniste E.: *Struktura języka i struktura społeczeństwa*. W: M. Głowiński (red.): *Język i społeczeństwo*, Warszawa Czytelnik 1980
- Berenstein B.: *Socjolingwistyczne ujęcie procesu socjalizacji*. W: Shugar G.W. i Smoczyńska M. (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980
- Bruner J.S.: *Ontogeneza aktów mowy*. W: Shugar G.W. i Smoczyńska M. (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980
- Chomsky N.: *Teoria lingwistyczna*. W: Stanosz B. (red.): *Język w świetle nauki*. Warszawa Czytelnik 1980
- Fishman J.A.: *Socjologia języka*. W: Stanosz B. (red.): *Język w świetle nauki*. Warszawa Czytelnik 1980
- Głowiński M. (red.): *Język i społeczeństwo*. Warszawa Czytelnik 1980
- Halliday M.A.K.: *Uczenie się znaczeń*. W: Shugar G.W. i Smoczyńska M. (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980
- Heinz A.: *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa PWN 1978
- Heinz A.: *Język i językoznawstwo*. Warszawa PWN 1988
- Jakobson R.: *Język a inne systemy komunikacji*. W: Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa PIW 1989 t. 1
- Komunikacja werbalna*. W: Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa PIW 1989 t. 1
- Metajęzyk jako problem językoznawczy*. W: Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*, Warszawa PIW, 1989, t. 1
- Poetyka w świetle języka*. W: Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa PIW 1989, t. 2
- Związki językoznawstwa z innymi naukami*, W: Jakobson R.: *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa PIW 1989, t. 1
- Jenkins J.J.: *Język i pamięć*. W: Stanosz B. (red.): *Język w świetle nauki*. Warszawa Czytelnik 1980
- Kohnstamm R.: *Praktyczna psychologia dziecka*. Warszawa WSiP 1989
- Kurcz I.: *Psycholingwistyka*. Warszawa PWN 1976
- Mneill D.: *Rozwój gramatyki w ontogenezie jako przejaw wrodzonej zdolności językowej*. W: Shugar G.W. i Smoczyńska M. (red.): *Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa PWN 1980
- Milewski T.: *Językoznawstwo*. Warszawa PWN 1969
- Słowiński J. (red.): *Słownik terminów literackich*. Ossolinum 1976
- Urbańczyk S. (red.): *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Ossolineum 1978